

Tekst uitgesproken door Ton den Boon tijdens de presentatie van het nieuwe Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal, 5 oktober 2015

Toen de vorige editie van de Dikke Van Dale begin 2005 naar de drukker ging, constateerde een collega: 'Dus hij is klaar.'

'Ja,' zei ik. 'De Dikke Van Dale is klaar...'

'Hij is klaar voor de toekomst.'

Want redactioneel gezien is een woordenboek nooit 'klaar', althans niet als we met 'klaar' bedoelen dat iets 'af' is. Als het woordenboek 'af' zou zijn, zou het namelijk ook afgelopen zijn met onze taal.

Dat is gelukkig niet het geval. Onze taal verandert voortdurend. Er komen elke dag woorden en uitdrukkingen bij. Andere veranderen van betekenis. En soms raken woorden in de vergetelheid. Het is de taak van een omvattend woordenboek als de Dikke Van Dale die veranderingen nauwgezet in kaart te brengen.

Dat stopt nooit. Zo las ik óp de dag waarop de vorige Dikke Van Dale in 2005 naar de drukker ging, een woord waarvan ik meteen wist dat ik het nog eens zou moeten definiëren. *NRC Handelsblad* schreef dat Engeland in de ban was van iets nieuws: de sudoku. Al snel werd *sudoku* ook in het Nederlands gangbaar. Het is een van de woorden uit 2005 die we de afgelopen jaren aan het bestand van de Dikke Van Dale hebben toegevoegd. En vanaf nu staat het ook in de papieren Dikke Van Dale.

Nieuwe woorden worden vaak beschouwd als het belangrijkste onderdeel van een nieuwe editie van het woordenboek. Die nieuwe woorden gebruiken we om de steeds veranderende wereld te benoemen en te becommentariëren. Daarom laten die nieuwe woorden achteraf vaak ook zien welke maatschappelijke, economische en culturele ontwikkelingen de afgelopen jaren onze wereld hebben veranderd.

In de 15e editie van de Dikke Van Dale staan maar liefst 18.175 woorden die in de vorige editie van het woordenboek níét te vinden zijn. 18.175 woorden in 10 jaar betekent een aanwas van gemiddeld 5 woorden per dag. De redactie heeft ze geselecteerd uit grote tekstcorpora die vooral nieuwsbronnen omvatten. De meeste nieuwe woorden zijn tamelijk onopvallend: *aankoopmakelaar*, *achtergronddanseres*, *acquisitiefraude*. Maar sommige zijn terug te voeren op maatschappelijke of technologische ontwikkelingen en economische trends. Enkele daarvan hebben diepe sporen getrokken in onze taal.

Neem de kredietcrisis. Onlangs, op Prinsjesdag, vertelde de minister dat we de kredietcrisis te boven zijn. Dat mag zo zijn, maar in onze taal blijft de kredietcrisis zichtbaar. Tientallen woorden en uitdrukkingen die voorheen niet bestonden of alleen in de financiële wereld bekend waren, zijn hierdoor courant geworden, zoals *bail-out*, *giftige*

lening, financiële meltdown, onderwaterhypotheek, rommelkrediet en ontschulden. Ook het woord *kredietcrisis* zelf is in deze periode courant geworden, net als *hypotheekcrisis, bankencrisis en schuldencrisis*. De kredietcrisis mag dan voorbij zijn, de volgende crisis heeft zich alweer aangediend: de *vluchtelingencrisis*. Maar gelukkig kan het kabinet vanaf nu wel alvast de betekenis van het woord *bed-bad-broodvoorziening* in de Dikke Van Dale opzoeken.

Al die crisiswoorden – dat ik u dát nu moet melden op deze heuglijke dag! Een ander onderwerp dan maar: het klimaat. Of beter gezegd: de klimaatverandering. Dat fenomeen heeft de afgelopen tijd gezorgd voor honderden nieuwe woorden. Neem alleen al het woord *klimaat* zelf. In de Dikke Van Dale van 2005 stonden slechts zo'n 20 trefwoorden met *klimaat* als eerste woorddeel. In de afgelopen periode kwamen er maar liefst 93 bij. Ik noem er een paar: *klimaatvluchteling, klimaatzondaar* en de intrigerende samenstelling *klimaatontkenner*. Dat is niet iemand die het bestaan van het klimaat ontkent, maar die volhoudt dat het klimaat niet verandert. Maar er zijn ook veel andere woorden over het klimaat bij gekomen, zoals *aardopwarming, CO₂-vrij, droogtestress* en *zeespiegelvluchteling*.

De klimaatverandering leidde de afgelopen jaren bovendien tot 'vergroening' van onze taal. Denk aan nieuwe woorden als *energielabel, energieneutraal en zonneakker*. Je ziet de vergroening zelfs op straat, waar steeds meer *accuauto's* rondrijden. Dat is trouwens ook een mooi woord als u uw kennis van de spellingregels wilt toetsen.

Een heel andere ontwikkeling die geleid heeft tot honderden nieuwe taalvormen, is het ontstaan van de sociale media. In 2007 schreven de kranten voor het eerst over Twitter en al snel deden de woorden *twitteren* en *twitteraar* hun intrede in onze taal. Net als *microblog, profielfoto, liken, statusupdate* en gerelateerde woorden als *cyberstalking* en *webcare*. De term *sociale media* zelf is ook nieuw en de sociale netwerken zullen in de toekomst wel meer nieuwe woorden blijven leveren. Afgelopen maand konden we in de krant bijvoorbeeld lezen dat *liken* een pendant *disliken* krijgt.

De sociale media vormen maar één aspect van ons digitale bestaan. We zijn de laatste jaren ook met z'n allen *in de cloud* gaan *werken* en hebben inmiddels allemaal een smartphone vol *apps* om bijvoorbeeld te *tinderen*. Het is bijna niet voorstelbaar, maar *app* is een woord waar we tien jaar geleden nog niet van gehoord hadden, en nu hebben we onze mond vol over *schrijfapps, tekenapps* en *datingapps*. De digitale wereld zelf heeft ons, de mensen, overigens steeds minder hard nodig: op het *internet der dingen* communiceren onze apparaten nu al zelfstandig met elkaar. Dat gaat nog wat worden in de toekomst, óók in onze taal.

Minder opvallend, maar in de alledaagse werkelijkheid niet onbelangrijk zijn de vele veranderingen in de zorg die hebben geleid tot een grote aanwas van zorggerelateerde woorden. Niet alleen woorden als *zorgloket, zorgmakelaar* en *partnerzorg* zijn nieuw,

maar ook *behandeltraject* en *gezondheidsbonus* en de uitdrukking *handen aan het bed* ter aanduiding van het verzorgend personeel.

Zo zijn er nog veel meer trends, bv. op het gebied van politiek en geneeskunde. Ik noem er nog één. Een vrij onopvallende: de *gamificatie* (ook een nieuw woord in de Dikke Van Dale). Op het gebied van games is er de afgelopen jaren namelijk een gestage aanwas geweest van woorden en uitdrukkingen, zoals *browsergame*, *casual gaming*, *serious gaming*, *fitnessgame*, *realitygame*. Maar ook *augmented reality* en *multiplayer* zijn toegevoegd aan de nieuwe Dikke Van Dale.

Dat zijn van oorsprong Engelse woorden en toch kunt u straks in de nieuwe editie van onze eigen Dikke Van Dale opzoeken wat deze woorden betekenen. Het zijn leenwoorden, die ingeburgerd zijn in onze taal. Het Engels is al decennialang de belangrijkste leverancier van leenwoorden. Dat is de afgelopen tien jaar niet veranderd. Ook nu hebben we veel Engelse woorden in onze taal opgenomen: *bankrun*, *big data*, *bucketlist*, *crowdsourcen* en *daytrading*. En als we Engelse woorden niet overnemen, dan vertalen we ze gewoon. Zo komen we aan *actiecamera* en *boeddhabuikje*. Maar soms volstaat zelfs vertalen niet: zo ging het Engelse woord *animalcops* door de gehaktmolen van iemands creativiteit om er als *caviapolitie* weer uit te komen.

Overigens hebben we de afgelopen tijd ook woorden uit andere talen overgenomen. Het Arabisch bijvoorbeeld heeft nieuwe religieuze termen geleverd, zoals *dhimmi*, *kufar*, *oemra* en *takbir*, maar ongeveer net zoveel culinaire termen: *baba ganoush*, *bissara*, *chackchouka*, *charmilla*. En nu we het toch over voedsel hebben: de afgelopen tien jaar zijn ook de woorden *supergroente* en *superfruit* courant geworden. Daarmee wordt bijvoorbeeld de *gojibes* bedoeld, een woord met Chinese wortels, of *chiazaad*, waarvan het eerste woorddeel zijn basis vindt in een oude indianentaal, het Nahuatl. Wat je verhaalt, is lekker, zullen we maar denken.

Daarmee zijn we meteen aanbeland bij het idioom: de uitdrukkingen, formules, vaste verbindingen en spreekwoorden. De afgelopen jaren zijn er vele honderden ontstaan, die nu ook in de Dikke Van Dale te vinden zijn: *een aangeharkte indruk maken*, *de adrenaline voelen stromen*, *iemand bij de enkels afzagen*, *met z'n poten in de bagger* of *in de modder staan*, *out of the box denken* en ook *buiten de doos denken*, *het geldt klotst er tegen de plinten* (en dat ondanks de kredietcrisis). Al met al hebben we maar liefst 4900 formules, uitdrukkingen en woordverbindingen aan de Dikke Van Dale toegevoegd.

Er komen niet alleen woorden en uitdrukkingen bij, soms verdwijnen er ook weleens woorden uit onze taal. Weliswaar zijn we terughoudend met woorden schrappen, maar woorden die echt niet meer gebruikt worden, verdwijnen ten slotte ook uit de Dikke Van Dale. *Snuistergeld*, *splitruiter*, *steevolk* en poëtische plantennamen als *achteromkijkertjes* en *hongerbloempje*. Ook al zijn het nog zulke mooie woorden, ze zijn ons definitief ontvallen.

Als de genoemde ontwikkelingen één ding laten zien, dan is het dat het Nederlands nog steeds een dynamische taal is. Een taal waarin dagelijks woorden hun entree maken en waarin geregeld woorden uit andere talen geïntegreerd worden. Deze dynamiek van onze taal én de creativiteit van de taalgebruiker zorgen ervoor dat we nooit, of bijna nooit, om een woord verlegen hoeven te zitten.

Niet alleen de taal heeft zich de afgelopen jaren ontwikkeld. Ook het woordenboek maakte een ontwikkeling door. Een daarvan is de voortdurende actualisering van de online Dikke Van Dale. Sinds 2006 (offline) en sinds 2010 (online) voegen we periodiek nieuwe woorden en uitdrukkingen toe. Daarmee zit de online Dikke Van Dale veel dichterbij de veranderende taalwerkelijkheid dan een papieren woordenboek zou kunnen. Voor de gebruiker heeft dit als voordeel dat hij in de online Van Dale ook de spelling en betekenis van recente woorden en uitdrukkingen kan vinden. De meeste daarvan zijn eveneens terechtgekomen in de papieren Dikke Van Dale die vandaag verschijnt, maar dat geldt niet voor woorden waarvan het bestaan maar heel tijdelijk was, zoals *biechtauto* en *verdonkhuwelijk*. Dit opnamebeleid maakt dat de papieren Dikke Van Dale het bezonken talige erfgoed registreert, terwijl de online Dikke Van Dale ook de recente ontwikkeling van de Nederlandse woordenschat zichtbaar maakt.

De verwachtingen die de hedendaagse gebruiker heeft over een woordenboek, zijn in de afgelopen jaren veranderd. Dat komt mede door de rol van de computer, niet alleen op het werk maar ook in het dagelijks leven. Gebruikers van het woordenboek willen actuele, betrouwbare en direct toepasbare informatie die ze snel kunnen vinden. Om aan die verwachting te voldoen, heeft de Dikke Van Dale veranderingen doorgevoerd die de toegankelijkheid van het woordenboek verbeteren en de bruikbaarheid van de gevonden informatie verhogen. In een wereld waarin we steeds, vooral op internet, stuiten op een stortvloed aan informatie, vaak rijp en groen door elkaar, wil de Dikke Van Dale in één oogopslag relevante en betrouwbare informatie over onze woordenschat en ons taalgebruik geven.

De toegankelijkheid van de papieren Dikke Van Dale is op verschillende manieren verbeterd. Inhoudelijk bijvoorbeeld door het herformuleren van talloze definities in hedendaagse bewoordingen. Maar ook door het vereenvoudigen van de structuur van woordenboekartikelen. De vormgeving is hierbij optimaal benut. Al in een vroeg stadium is over de typografie nagedacht, omdat dit hét middel bij uitstek is om de verschillende soorten informatie in het woordenboek visueel te onderscheiden. De samenwerking tussen redactie en vormgever Joost Grootens leidde soms tot onconventionele oplossingen. Zo hebben we de toegankelijkheid van omvangrijke artikelen, die soms drie of meer kolommen beslaan, verbeterd door ze te voorzien van samenvattingen. Joost Grootens zal daar straks ongetwijfeld op terugkomen. Een andere onconventionele oplossing is het verbeteren van de toegankelijkheid van abstracte woordenboekdefinities, bv. van namen van geometrische figuren, door middel van illustraties. Illustraties laten zien wat woorden slechts met moeite kunnen beschrijven.

De verbetering van de bruikbaarheid van de Dikke Van Dale is al in de jaren negentig begonnen met het beschrijven van betekenispatronen bij productieve woorddelen. Neem het woord *app*. Als je het betekenispatroon van *schrijfapp* kent, snap je ook wat *tekenapp*, *vertaalapp* en *datingapp* betekent. Het aantal afleidingen en samenstellingen in de Dikke Van Dale die niet verklaarings-behoefstig zijn, was al groot. Zo'n 40.000 stonden er in de vorige editie van de Dikke Van Dale, maar in de 15^e editie hebben we dat aantal fors uitgebreid. Maar liefst ruim 80.000 veelgebruikte afleidingen en samenstellingen zijn toegevoegd. Zo grijpt de gebruiker bijna nooit meer mis als hij opzoekt of een woord wel bestaat. Ook puzzelaars en scrabbelaars zullen daar blij mee zijn. Die 80.000 tonen we trouwens alleen in de online Dikke Van Dale, omdat juist die verschijningsvorm vaak als schrijfhulp wordt gebruikt.

Een andere profielverschuiving die samenhangt met de schrijfhulpfunctie van de Dikke Van Dale, betreft de toevoeging van combinatoriek, d.w.z. woorden die relatief vaak in elkaars omgeving staan. Zo stond bij het trefwoord *aanbod* in de betekenis 'het te koop aanbieden' vroeger alleen de voorbeeldzin *vraag en aanbod*, terwijl daar nu ook andere gangbare combinaties te vinden zijn, zoals *een beperkt*, *een overweldigend*, *een breed aanbod* en *een aanbod aan of van boeken*. Zo is de taalgebruiker die bij het schrijven twijfelt tussen *een aanbod aan* en *een aanbod van*, meteen ook geholpen: beide varianten zijn toegestaan.

De bruikbaarheid is verder verhoogd door de Dikke Van Dale op meer platforms beschikbaar te maken. Naast de papieren Dikke Van Dale, die volgens mij door de vormgeving erg mooi geworden is, hebben we nu een online Dikke Van Dale die niet alleen op de computer, maar ook op de tablet en de smartphone kan worden geraadpleegd. Ik noemde zojuist al wat samenstellingen met het woord *app*. Voeg daar vanaf nu ook maar *woordenboekapp* aan toe, want vandaag lanceren we de Dikke Van Dale tevens als app.

Een van de opvallendste vernieuwingen van de online Dikke Van Dale is nog niet genoemd: de wikifunctie. Die wikifunctie biedt de gebruiker de mogelijkheid zelf woorden, betekenissen, voorbeelden, maar bijvoorbeeld ook beeld aan de online Dikke Van Dale toe te voegen. Taalvormen die niet tot de algemene taal behoren, maar die bijvoorbeeld alleen vaktalig zijn, kunnen zo ook een plaats in de online Dikke Van Dale krijgen. Zo wordt de online Dikke Van Dale een nog rijkere informatiebron. Intussen zorgt het visuele onderscheid tussen de wiki-informatie en de redactionele content er wel voor dat de gebruiker altijd weet of hij te maken heeft met door de redactie gevalideerde informatie of met aanvullingen van andere gebruikers.

Ook voor de redactie is dit een uiterst interessante ontwikkeling. Van oudsher maakt de redactie gebruik van informanten die haar attenderen op nieuwe woorden en uitdrukkingen. Toen ik voor Van Dale begon te werken, in 1988, ging dat nog op papier. 15 jaar later kregen we vooral e-mailtjes. Maar vanaf nu vinden we hopelijk ook nieuwe woorden en uitdrukkingen in de wiki. De redactie van de Dikke Van Dale zal die

wikifunctie dan ook zeker gaan gebruiken als bron bij de bewerking van het woordenboek, als vorm van crowdsourcing dus.

Ik zou zo nog lang door kunnen praten over andere vernieuwingen in de Dikke Van Dale die het woordenboek toegankelijker hebben gemaakt en de bruikbaarheid hebben verhoogd. Gelukkig hoeft dat niet, want veel van die vernieuwingen zijn te vinden in het boekje *Waarom staat kikkervet niet in de Dikke Van Dale?* dat we in de schaduw van de Dikke Van Dale hebben gemaakt om een antwoord te geven op alle vragen die u altijd al had willen stellen aan de Dikke Van Dale, *but were afraid to ask...*

Maar één vraag zal ik zelf nog stellen: 'Is de Dikke Van Dale klaar?'

Nee, gelukkig niet. Want het is nog lang niet afgelopen met het Nederlands. Vandaag ontstaan er vast weer vijf woorden die we over een paar jaar in de Dikke Van Dale zullen aantreffen. Eerst in de online Dikke Van Dale en, als ze beklifven, later ook in de papieren Dikke Van Dale.

De Dikke Van Dale is niet af. We gaan voort met het beschrijven van de rijkdom aan woorden in onze taal, maar ook met het toegankelijk houden van de informatie over onze woordenschat. Hopelijk is de Dikke Van Dale zelfs nóóit af. Maar deze 15^e editie van de Dikke Van Dale is wel klaar. Klaar voor de toekomst.

